

APROXIMACIÓ AI CONCEPTE DE BIOPOLÍTICA

Ramon ALCOBERRO

El concepte de «biopolítica» ha estat fonamental des de Michel Foucault per tal d'encetar la problemàtica de la 'filosofia del cos' en la seva relació amb el poder. «Biopolítica» és en el llenguatge del pensament polític francès — i per extensió en bona part del pensament polític més o menys retòricament radical que deriva del Maig del 68 — un concepte que pretén descriure la nova situació dels subjectes i de la governació en les condicions del neoliberalisme, quan el cos ha passat a convertir-se en objecte higienitzat, sobre el qual s'exerceix un control polític i la 'protecció' del qual es converteix en justificació de les decisions governamentals.

«Biopolítica» [o «biopoder», tal com en deia al principi, tot i que el camp semàntic dels dos mots no coincideixi exactament] és la paraula que proposà Foucault i que posteriorment ha fet fortuna sobretot a Itàlia, per designar la transformació de la política en una 'medicina social' que té per objecte no tan sols assegurar l'obediència dels individus a través de mètodes 'disciplinaris', sinó gestionar tots els aspectes de la relació dels individus amb la vida. Per als pensadors de la biopolítica, la tesi central és que avui «la vida forma part del capital», de manera que l'explotació del cos participa de la 'mobilització total' que el capitalisme ha imposat a la vida. La possibilitat de matar constituïa el nucli del poder antic. En canvi, ara la política (ja no estrictament el poder), es presenta com una forma d'higienització social. La modernitat va descobrir que l'home és un organisme animal, les energies del qual poden ser organitzades (disciplinades) per disposar-ne en termes d'ús i consum. I per tant, el poder s'ha desplaçat vers el control dels cossos. En una societat moderna si el poder vol créixer i consolidar-se no només ha de produir riquesa, sinó també higiene, escoles, presons, esports, subjectivitat, emocions, etc. En definitiva: la gestió del poder passa per formes cada cop més detallades i complexes de control dels cossos. El poder s'interessa més pel 'bio' que per la 'polis'. No es pensa en funció de la guerra (o ja no en fa un ús prioritari) sinó que torna polític a través de la gestió dels cossos i de les emocions.

En una primera aproximació, la biopolítica pot definir-se com la «política de la vida», val a dir, la forma com el poder concep la manera de viure i inculca aquesta manera de viure en les ments i en l'actuació quotidiana dels subjectes.

Els conceptes de «biopoder» i «biopolítica» no s'identifiquen necessàriament però permeten entendre com el poder 's'infiltra' per així dir-ho en la vida quotidiana. A partir dels segles XVII i XVIII, els mecanismes del poder s'haurien transformat desbordant el quadre jurídic tradicional del poder per penetrar fins al cos dels individus, fins a la vida mateixa. D'això Foucault en diu «biopoder». La capacitat o el dret dels reis a prendre la vida dels súbdits esdevé poder de 'gestionar' els seus cossos, de gestionar la seva vida; ja no estem davant un poder coercitiu, sinó davant d'un poder que produeix, que fa créixer i organitza les forces de la vida.

. A inicis de l'època clàssica (un temps que en Foucault és imprecís i que va del segle XVI al XVIII, segons li convé), el «biopoder» s'hauria constituït al voltant de dos pols principals: l'administració dels cossos (poder disciplinar) i la gestió calculadora de la vida (el que s'anomena «biopolítica» en un sentit més estricte), dos elements que no s'haurien amalgamat fins el segle 19, per formar les tecnologies del poder que encara estan en vigor actualment.

S'acostuma a dir en àmbits foucaultians que a partir del segle 18, el poder no s'ocupa de la mort, sinó de controlar la mortalitat. El poder es converteix en «biopolítica» en la mesura que decreta quins usos del cos són acceptats i quins

(homosexualitat, 'perversions' diverses), cal reprimir. La biopolítica significa, doncs, una superació d'un model de governamentalitat que en el vocabulari tècnic (de vegades una mica *cursi*) de Foucault s'anomena «pastoral»... El vell dret a matar (hobbesià?), sense acabar de desaparèixer, es transforma i llisca a una altra dimensió (per així dir-ne) menys brutal però molt més astuta. Des de la perspectiva foucaultiana la modernitat es caracteritza per desenvolupar una nova capacitat de gestió: es converteix en una eina per a 'disciplinar' les «poblacions» o «multituds» [un concepte d'arrel spinozista, molt recurrent en Antonio Negri].

El poder tradicional (el que provenia del món grec i eclesiàstic...) es podia qualificar de «pastoral», en el sentit que el 'pastor' (el magistrat, el déu, el sacerdot...) havia de proposar bondadosament una meta i un sentit per a la vida del ramat. La bondat pastoral (l'abnegació) i la vigilància és el model del capteniment ètic, que respon per cada ovella. A partir del XVIII, les coses canvien... Ja no és el 'pastor', sinó el 'gestor' qui organitza la vida del que Foucault anomena «població» o «multituds» (no 'ciutadans'). I les «multituds» tenen valor bàsicament des de l'estadística –no des dels drets polítics.

Ja en la filosofia antiga, Plató i els epicuris (per la resta perfectament oposats pel que fa a les seves opcions morals de fons), s'havien plantejat el problema de l'autodomini i del control del cos. Les explicacions que Plató ofereix a *La República* i a les *Lleis* sobre l'eugenèsia i sobre l'educació dels infants i el pes que atorgava Epicur a la dieta, són exemples d'aquesta preocupació per la relació entre el que és estrictament corporal i el que es polític o públic. El *Polític* de Plató proposa de manera clara aquest model, que és també el de l'església cristiana [*Omnes et Singulatim*, Cap a una crítica de la 'Raó política' — Tecnologies del Jo. Barcelona: Paidós, 1990, pp. 95-140]. Però al món antic, i sobretot amb el cristianisme que a tal efecte perllonga la reflexió hel·lenística sobre la 'preocupació per si mateix', la política només estava vinculada al cos d'una manera molt superficial. El concepte de biopolítica foucaultiana no fa referència al món antic, sinó a la modernitat.

Mentre l'objectiu de la política tradicional havia estat el control del «territori» (que incloïa la defensa de les fronteres, la imposició de la llei i l'ordre, mitjançant l'exèrcit, la policia, l'educació 'cívica', l'homogeneïtat cultural i de vegades el genocidi legal de les cultures minoritzades, l'explotació/espoliació coordinada de les riqueses naturals de les colònies, etc.), l'objecte de la biopolítica és la «població». Això en el vocabulari foucaultiana és el que s'anomena 'poder'. Però el poder tenia alguna cosa de violència, d'enfrontament manifest. Ara més que de «poder» cal parlar de «govern».

El model actual de governació no és bèl·lic, ni tampoc exactament jurídic (o ho és només formalment, no des d'un punt de vista garantista). Més aviat avui ens les hem amb un poder «disciplinari». La política de tipus neoliberal no busca colonitzar un espai físic, sinó conformar/disciplinar les ments i els cossos dels individus. Però l'emergència de la biopolítica és anterior al neoliberalisme. Foren els nazis i, d'una manera més específica, els camps de concentració, els primers a plantejar el tema de la salut i la malaltia en termes de política. Una tesi biopolítica molt repetida a principis del segle 21 per Agamben, Esposito i el col·lectiu Tiqqun a França (però amb un origen clar en Hannah Arendt) és la que afirma que els camps de concentració són el model de tota la política posterior, en la mesura que tota política pretén immunitzar-nos del 'càncer' (en forma ara d'immigrants o de forasters).

Recordi's que els jueus van ser ràpidament definits en termes de 'càncer' i que la higiene, la gimnàstica i l'esport formen part essencial de la mitologia nazi i feixista, juntament amb l'exaltació de la joventut i de la força física. En altres paraules, el nazisme i el feixisme operaren fent com a poc dues modificacions a la política liberal clàssica: introduïren en la governació elements com ara l'esport, l'exaltació

de la vida comunitària, etc i governaren per a les masses amb ajuda de les tecnologies no només industrials sinó també emocionals (us de la psicologia de masses, del cinema i la propaganda, etc). Aquestes característiques del feixisme haurien estat (en hipòtesi) continuades en la postguerra (usant, per exemple la publicitat com a eina per a difondre determinats estereotips) i ara estarien integrades en la nostra forma compulsiva de consumir i en la base de la cultura de masses. No és gaire difícil trobar en molts pensadors de la biopolítica frases com: «des del punt de vista estrictament polític, feixisme i nazisme no han estat superats i vivim encara sota el seu signe» (Agamben: LA COMUNITAT QUE VE, c. XV 'Sense classes', ed. original, 1990).

El mecanisme amb què opera la biopolítica hereta aquesta exaltació de la vida i de l'interès per la salut corporal com a eina orientadora de les decisions governamentals. I no tan sols l'hereta sinó que estimula la comprensió del món com a administració (de manera que els individus no puguin ni imaginar viure sense la dependència de l'Estat). Cal que la gent no tan sols copsi la seguretat que l'Estat els ofereix per tal de menar la seva vida de cada dia, sinó que el fonamental és que la mateixa vida, el mateix sentit dels actes que cadascú fa quotidianament, esdevingui la conseqüència d'un convenciment interior, expressat en una disciplina del seu propi cos i de les seves ments.

Amb la modernitat, com ja s'ha dit, la política abandona el model pastoral i es torna gestió. La policia és la forma més elaborada d'aquesta gestió. Els ciutadans han de notar que és la seva pròpia 'vida' en tota l'extensió (no només les seves propietats o els seus interessos), el que està sota la tutela de l'Estat. És aquí on la política pública es veu acompanyada d'una forma de control de la vida i del cos, que Foucault anomenarà 'biopolítica'.

Convé anar amb compte amb la paraula «policia» quan l'usen els teòrics de la biopolítica. En francès, 'policia' vol dir també 'neteja' i en anglès '*politeness*' significa 'cortesia'. 'Policia', doncs, no s'identifica necessàriament amb repressió violenta dels individus, sinó amb tot el que procura ordre, neteja i endreça. La policia implica exclusió dels 'desviats' (Foucault parla irònicament dels «homes infames»), però més que a expulsar tendeix a integrar. En definitiva equival a 'higienització'. Esposito i Rancière han plantejat una clara diferenciació entre l'àmbit de la «política» i el de la «policia»: Mentre la policia és gestió, la política és exclusió («immunització», en termes d'Esposito). En termes morals (i contra la tesi dels catòlics i de l'humanisme clàssic respecte a la superioritat del valor de la vida respecte a qualsevulla altra cosa), els teòrics de la biopolítica insistiran a dir que en les nostres societats neoliberals, l'abús d'argumentacions que prenen peu en la qualitat de vida i en el nivell de vida el que fan és menysprear, disminuir i instrumentalitzar aquest concepte. En 'normalitzar' i 'higienitzar' la vida es torna els individus uns purs animals domèstics.

DUES MATISACIONS A UN CONCEPTE

És molt discutible, però, que aquesta idea de la 'higienització' de la societat sigui una aportació de la modernitat a la política. Ja a l'època medieval, un dels antecedents del republicanisme català, Francesc Eiximenis (1330?-1409), al seu *Regiment de la cosa pública* (cap. XXXVIII), defensava que «per a conservar la cosa pública», calia «perseguir els vagabunds, exalçant les persones dignes de respecte i demanant bon consell a tothom». Per a Eiximenis, que en això seguia un 'famos conseller' (?) romà anomenat Téter: «*si el hòmens anomenats vagabunds, és a dir, els que vaguen i estan ociosos, són expulsats fora de la comunitat, llavors cessa tota por cap els lladres, els bergants, els murmuradors i els qui es mengen el pa debades*». En definitiva, la immunització de la societat és un consell polític que es pot trobar ja en les velles societats.

Però, el concepte de «biopolítica» en la seva versió foucaultiana presenta encara un problema greu que el fa poc fàcil d'usar políticament: és un 'concepte reversible', que s'expressa de dues maneres contradictòries. D'una banda és biopolític el treball del poder sobre els cossos i les ments. Però també és biopolítica, la resistència que la vida ofereix al poder, la cura d'un mateix que es fa necessària per sobreviure en un món social que no permet la individualització. Seria biopolítica en aquest segon sentit l'oposició que a cada instant hom ofereix a ser normalitzat i definit des del poder. Així les lluites per l'opció sexual (però també contra qualsevulla altra forma de control dels individus) serien biopolítica.

Aquesta confusió entre una estratègia menada des del poder i una estratègia dels oprimits fa difícil usar el concepte d'una manera prou transformadora i forma part de la desagradable retòrica dels professorats universitaris que predica el radicalisme-chic, esteticista i cínic, perquè finalment no necessàriament qualsevol opció que hom prengui respecte al propi cos (i a la relació del propi cos amb els altres) ha de ser necessàriament 'bona' des d'un punt de vista dels valors col·lectius. Foucault en particular va usar l'ambigüitat del concepte de «biopolítica» tant com li va convenir al llarg de la seva carrera acadèmica [Cf.: Jean-Marc Mandosio: LONGEVITÉ D'UNE IMPOSTURE, MICHEL FOUCAULT; París: Éditions de l'Encyclopédie des Nuisances, 2010, p. 70-72].

De fet, la significació i la valoració actual del mot «biopolítica», que neix com un concepte foucaultia, s'ha fet bàsicament a partir del desenvolupament italià del concepte en mans d'antics marxistes desenganyats i de heideggerians radicalitzats (Giorgio Agamben, Roberto Esposito), que buscaven una teoria del poder en què inclou un paper per a la violència política que molts d'ells havien teoritzat o practicat en grupuscles més o menys maoistes en els anys posteriors a 1968. No és gaire elegant usar l'argument *ad hominem* per desautoritzar una proposta cultural, però seria trampós descontextualitzar la biopolítica i oblidar com ha arribat a elaborar-se.

Tornem, però, a Foucault. A parer seu, i convé recordar que és plenament un autor 'constructivista', en la política liberal, no cal que hi hagi cap relació entre política i veritat, l'únic important per a una concepció de tipus biopolític és el que Foucault anomena «el règim de veridicció». La veritat i la mentida sobre el món, sobre la raó i sobre la bogeria són construccions fetes des del poder o que pretenen aconseguir i legitimar el poder. Quan s'accepta que la veritat i el poder resulten inseparables i que es construeixen mútuament (però aquesta és la petició de principi 'complicada', que demana Foucault i que deriva de Heidegger i dels nazis, arrelant en Hobbes), llavors la vida no té cap possibilitat de reivindicar la seva autonomia i la paraula 'llibertat' manca de sentit. La biopolítica inclou un tipus de 'governamentalitat', de forma de control del govern sobre la vida i el moviment. I tot fa pensar que, a parer de Foucault, no hi ha alternativa. Si la biopolítica entesa com a resistència arribés al poder, es captindria d'una manera igual o similar a com ho fa el poder – d'aquí que resulti extremadament dubtós que el concepte de «biopolítica» pugui tenir un ús transformador.

BIOS I POLÍTICA

Recordem que en la teoria foucaultiana, el poder actua en dues formes. D'una banda, segons el que ell anomena '*tècniques disciplinàries*', que converteixen la multitud d'homes en un cos. De l'altra, segons '*tècniques biopolítiques*' que gestionen els problemes propis de la vida (el naixement, la mort, la malaltia), d'una manera global. L'objecte de la biopolítica són les poblacions, els grans grups que han de ser disciplinats i orientats. Les estadístiques i la tecnologia són les eines centrals de la biopolítica, perquè permeten actuar prescindint de qualsevol principi d'individuació.

Així, doncs, en la política cal diferenciar dos aspectes: el primer és el que correspon als elements disciplinaris ('societat disciplinària') que es pot exemplificar en les presons, la policia, les escoles, etc, en què l'important és eliminar les diferències i crear un 'cos'. I això demana bàsicament elaborar mecanismes que garanteixin l'ordre. La política en les nostres societats liberals actua a partir de dos principis: dóna seguretat i procura no modificar l'existent. Foucault començà, per exemple, el seu curs de 1978-1979, sobre EL NAIXEMENT DE LA BIOPOLÍTICA amb la dita de Walpole (cap a 1740): «*Quieta, non movere*». Per fer dels homes un cos, cal garantir l'ordre. El segon aspecte és el del control. Aquí es produeixen tota una sèrie d'estratègies, que pertanyen a l'ordre del que de vegades Foucault ha anomenat «microfísica», en què el poder no es presenta com una apropiació, sinó com una estratègia (a VIGILAR I CASTIGAR, Foucault presenta la presó i la vigilància com una microfísica). Pierre Bourdieu (a «La distinció», 1979) i Luc Boltanski van ampliar aquesta perspectiva, analitzant el que Bourdieu anomenà «habitus», val a dir les formes d'interiorització dels models de bellesa, de classe, d'estil... En tot cas, des de la perspectiva de tots els estudiosos de la biopolítica, si l'Estat vol 'normalitzar' la vida no ha d'actuar només sobre la llei política, sinó que la seva acció ha de tenir també una aplicació sobre la 'vida' en el sentit del *bios*.

A la biopolítica li pertoca controlar tot allò que pot convertir-se en element de desordre a nivell dels individus i en què l'individual ha de ser gestionat a imatge del col·lectiu... Un exemple sovint recollit pels foucaultians d'aquest control biopolític, és el del racisme. Cal crear una sèrie d'estereotips sobre els immigrants (el perill que portin amb ells la malaltia, la brutícia, el desgavell sexual...) per poder controlar millor la societat. Són estereotips polítics, però no passen per la política institucional, sinó per les emocions, les pors, la subjectivitat. Un altre exemple de gestió biopolítica és el de la por a les epidèmies (les gripes diverses, les malalties més o menys contagioses, etc.). És important repetir pel que fa a la biopolítica que el problema no és el de la 'veritat' o la 'mentida' en tant que tal (seria absurd negar que existeix la Sida o que les gripes maten avis), ni tan sols no es tracta de la millor o pitjor gestió d'un problema, sinó que el problema de la biopolítica és el de la construcció d'uns models de pensament sobre determinats temes.

Hi ha un lligam entre les dues formes (disciplinària i biopolítica) d'actuació del poder: el control de la vida. De sempre la política ha tingut a veure amb la vida i, sobretot, amb la mort, en el sentit més immediat (ser occit) i en el sentit més simbòlic (la mort civil dels exclosos). Deixar viure i fer morir permet que l'Estat tingui una força i una continuïtat. Així, la por ocupa un lloc central en la construcció de l'Estat. La mateixa possibilitat de llevar la vida segons un ordre jurídic, i la por a morir, fonamenten el poder de l'Estat-Leviathan. L'ordre de les ciutats i la pau en les fronteres sempre s'han fonamentat en l'eficàcia de les institucions legals (d'aquí que en tot Estat s'intenti sostreure els jutges a l'escrutini públic), i en la repressió dels dissidents. Aquest darrer punt era tan important com l'altre. Fins i tot la legitimació del paper de l'Estat ha acostumat a basar-se en la construcció quan ha calgut d'enemics públics (els 'diferents'), capaços de justificar la repressió estatal com a moralment bona (i no només 'necessària').

Bona part de l'èxit del concepte de «biopolítica» deriva de la suposada oposició entre biopolítica i liberalisme o democràcia representativa, que comparteix el convenciment que expressa Roberto Esposito en textos com aquests: «Exagerant — però no d'una manera del tot injustificada —, es podria dir que el motiu pel qual, després dels anomenats totalitarismes, no es pot tornar a la democràcia liberal, rau en el fet que aquesta mai no ha existit» [Cf.; Roberto ESPOSITO: 'Totalitarismo o biopolítica: para una interpretación filosófica del siglo XX, dins COMUNIDAD, INMUNIDAD Y BIOPOLÍTICA, Barcelona: Herder, 2009, p.184].

Per a Foucault i per als marxistes italians el liberalisme no és democràcia (però no se sap gaire bé què seria hipotèticament la democràcia a parer seu, ni si seria

realitzable, ni si els interessaria per a res). El significatiu per a ells és que en la democràcia liberal, el que es discuteix ja no és la qüestió del poder. Ara el que està al centre del debat, no és la llibertat sinó el control (i després de l'11 S directament la por hobesiana retorna!). Al control biopolític, allò que el motiva són qüestions com les drogues, el tabac, l'esport, el càncer, l'estil de vida saludable, la seguretat al carrer, la fecundació artificial, la immigració... val a dir, qüestions que passen per actuar sobre cos dels individus. En definitiva, si ara apareix com a central la qüestió de la salut és perquè els Estats necessiten de la salut per al treball. Com més se centra tota la vida social en la producció i en el treball, més necessari es torna actuar sobre la salut i evitar qualsevol nosa, higienitzant la vida.

La biopolítica com a concepte expressa aquesta nova situació de la política, en què la política comença a veure's en termes de medicina. En paraules d'Esposito: «La vida biològica dels individus i de la població s'instal·la al centre de totes les decisions polítiques significatives» (p.168) i a partir d'aquesta conversió del que abans era política en medicina i higiene: «Des del moment que el cos substitueix o 'reemplaça' la subjectivitat abstracta de la persona jurídica, es fa difícil, per no dir impossible, distingir el que es relaciona amb l'esfera pública del que concerneix l'esfera privada» (p. 187-188).

En aquest sentit, la biopolítica permet una comprensió nova (de fet una reinterpretació global) de la història política –o com a mínim de la història que comença amb l'experiència totalitària, el comunisme i el nazisme. En un sentit biopolític, la contradicció històrica no s'estableix entre totalitarisme i democràcia i no té sentit denunciar el totalitarisme com a perversió (o com a 'fill pervers') de la democràcia. Per tant no té sentit plantejar-se cap filosofia de la història, ni discutir si la història porta (o no) a la realització de la llibertat en un sentit més o menys hegelianitzant o arendtià. Els partidaris del model biopolític defensen, en canvi, que tant el nazisme com la democràcia liberal comparteixen l'afany 'controlador', 'racionalitzador' o 'domesticador' del cos. Tant la democràcia liberal com el nazisme el que de debò haurien fet és pretendre identificar natura i història. En cert sentit (el que va més enllà dels formalismes jurídics o parlamentaris), la democràcia no hauria existit mai, perquè també és totalitària en ella mateixa, en el sentit que vol 'controlar' i 'normalitzar' la vida. El que de debò haurien fet els liberals i els nazis és una 'tànotopolítica'.

No cal dir que a aquesta tesi (defensada per Paolo Virno o Antonio Negri, per esmentar dos noms) s'hi abonen molts marginals socials i molts partidaris d'una confusió de nivells i de legitimitats. La idea que 'en el fons' democràcia i totalitarisme tenen elements comuns, ens fa caure 'al fons' de la misèria conceptual –perquè no hi hauria res a fer, perquè llei i esclavatge s'identifiquen. Que una falta de rigor històric i de dignitat conceptual pugui circular per cercles acadèmics, diu molt de la situació del present i de la impotència política d'una pseudoesquerra universitària moralment repugnant i políticament còmplice del que suposadament denuncia.

MATERIAL PER A DEBAT (maig, 2010).